

Povijest turizma u Opatiji

Milat, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:997521>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-27**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

LUKA MILAT

POVIJEST TURIZMA U OPATIJI

Završni rad

Pula, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

LUKA MILAT

POVIJEST TURIZMA U OPATIJI

Završni rad

JMBAG: 0303045263

Studijski smjer: preddiplomski studij kulture i turizma

Predmet: Povijest dokolice i turizma

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani LUKA MILAT, kandidat za prvostupnika kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 15. rujna 2017.

Student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, LUKA MILAT, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Povijest turizma Opatiji* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst, trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 15. rujna 2017.

Potpis

Sadržaj

UVOD	5
1. RAZVOJ HRVATSKOG TURIZMA	7
1.1. Preduvjeti i periodizacija	7
1.2. Turistički počeci	8
1.3. Vrijeme buđenja	10
1.4. Početak dvadesetog stoljeća	12
1.5. Između dva svjetska rata	14
1.6. Intenzivni razvoj turizma	15
2. POČECI OPATIJSKOG TURIZMA U DOBA AUSTRO-UGARSKE	16
2.1. Lječilišna i kupališna destinacija	20
2.2. Villa Angiolina	24
2.3. Hotel i kavana Kvarner	26
3. OPATIJSKI TURIZAM POSLIJE AUSTRIJSKOG DOBA	27
3.1. Širenje turističke ponude	28
3.2. Turizam u razdoblju Jugoslavije	29
3.3. Festival zabavnih melodija	31
ZAKLJUČAK	33
PRILOZI	34
LITERATURA	35
SAŽETAK	36
ABSTRACT	37

UVOD

Turizam kao pojam ima posebnu ulogu u našim životima. Javlja se kao ljudska potreba, rezultat znatiželje za nečim drugačijim, novim spoznajama, zapravo kao eksplozija posebnog interesa za krajolicima, kulturnim i povijesnim nasljeđem, prirodnim atrakcijama te raznim kulturnim događajima na različitim prostorima. Nastao je iz velike želje industrijskog društva, koje je počelo raspolagati sa sve više slobodnog vremena, da to novopronađeno vrijeme ispuni po prvi put aktivnostima koje nisu nužno vezane samo uz svakodnevne djelatnosti, već i uz istraživanje, avanturu i opuštanje.

U potrazi za novim iskustvima i krajevima koje još nisu posjetili, mnogi su se od tih ranih turista okrenuli upravo prostoru današnje Hrvatske, pa se može reći da su čak i u ranim začecima turizma ovi krajevi bili prepoznati zbog njihovog velikog potencijala i mnoštva predispozicija za razvoj turizma.

Laskavu je titulu kolijevke turizma u ovim krajevima u tom razdoblju ponijela upravo Opatija, „stara dama“ hrvatskog turizma, i baš zbog toga ovaj će se rad baviti razvojem ove ključne privredne grane u njoj od tih ranih dana sve do nedavne prošlosti, uzimajući pritom u obzir turističke trendove koji su se s izmjenom povijesnih okolnosti zbivali u široj i užoj regiji, te potom kroz dublju analizu utvrditi kako su se ti isti trendovi preslikali na razvoj samog grada i neizbrisivo utjecali na arhitekturu, kulturu i duh Opatije kakvu danas poznajemo.

Baš u Opatiji, čiji je arhitektonski duh gledano iz turističke perspektive kontinentalan, a gledano stilski pretežito historicistički, prepoznamo one odlike po kojim je i posebna, a to su romantičnost kojom zrači, bajkovitost, nesvakidašnjost i neobičnost.

Turistička tradicija grada Opatije može se pohvaliti s preko 170 godina postojanja, na što ću posebno obratiti pozornost u ovom radu i pokušati na najbolji mogući način interpretirati povijest turizma i promjene koje su postepeno mijenjale vizualni, ali i duhovni koncept samog grada. Konačni rezultat ove analize trebao bi pružiti jasan uvid u to kako je Opatija, grad smješten uz sami rub Mediterana, na obali Kvarnerskog zaljeva i ispod padina planine Učke, iskoristila tu jedinstvenu kombinaciju geografskih i klimatskih pogodnosti, te je potom skladno nadopunila svojom arhitekturom, hotelima, parkovima te šetnicama, ostvarujući na taj način sve

preduvjete za ugodan boravak turista na tom području, što ju je kroz spomenutih 170 godina izdiglo do dragulja turizma u regiji, bez obzira na inherentnu turbulentnost te regije i konstantne promjene u društveno-povijesnom okruženju, od kojih su sigurno najdramatičniji događaji bili dva svjetska rata.

Kako bih uspio u svojoj nakani, najveću sam pozornost obratio na djela *Povijest hrvatskog turizma* B. Vukonića, *Opatija, zlatni počeci hrvatskog turizma* i *Zlatna knjiga gostiju Opatije* A. Muzura, *Opatijski album* B. Zakoška te *Opatija Riviera* O. Mandića i V. Srdoča.

Kroz svoj rad najveći sam naglasak stavio na razvoj opatijskog turizma u vrijeme dok je ona bila pod vlašću Austro-Ugarske Monarhije, budući da je taj period trajno obilježio grad i usmjerio ga na prve korake puta prema statusu koji danas ima, no nisam propustio uključiti i ostale stanice na tom putu, obraćajući pritom pozornost i na neke od karakteristika turizma na čitavom području današnje Hrvatske i njegovog razvoja na ovim područjima, koji su svojim sinergijskim učinkom omogućili ovom biseru jadranske obale da postane simbolom profinjene ljepote, izvorištem zdravlja, živosti, a u konačnici i popularnom turističkom destinacijom.

1. RAZVOJ HRVATSKOG TURIZMA

1.1. Preduvjeti i periodizacija

Turizam kao pojava zahtijevao je mnoštvo različitih faktora kao temelj za razvijanje kad je riječ o pojedinim destinacijama. Početnom periodu razvoja turizma nužno je moralo prethoditi dosezanje određenog stupnja razvijenosti prometnih sredstava i dovoljne prometne povezanosti međusobno udaljenih regija, potom pojavljivanje motiva za putovanje, te konačno i nastanak kritične mase sudionika koji bi bili spremni sudjelovati na tim putovanjima. S takvim pretpostavkama izašao je i Freyer kada je uključio samu pojavu putovanja u svoju periodizaciju povijesnog razvoja turizma, označivši istu predfazom (do 1840. godine), a potom je stvarni razvoj turizma podijelio u tri faze (početnu, razvojnu i visoku).¹ Na globalnoj razini, ove faze bi u skladu s time pokrivale tranziciju od onoga što je započelo novim oblicima putovanja, preko razvoja toplica pa sve do treće faze i pojave tzv. Grand Toura koju je potaklo otvaranje morskih kupališta u Britaniji.² Originalnost Freyerove periodizacije najuočljivija je u izloženim stajalištima o kriznim razdobljima u kontinuitetu kvantitativnog rasta svjetskog turizma u cijeloj povijesti, koja je indirektno određivala granice pojedinih razvojnih faza. Taj utjecaj prijelomnih povijesnih događaja na granice pojedinih faza vidljiv je i u svim pokušajima periodizacije hrvatskog turizma, no generalni konsenzus dobiven temeljem različitih istraživanja rezultirao je podjelom hrvatskog turizma u sljedeće periode:

- Prva faza – razdoblje preteča turističkog razvoja ili pojava sličnih turizmu;
- Druga faza – kraj devetnaestog stoljeća ili „faza znatiželje“;
- Treća faza – razdoblje od početka dvadesetog stoljeća do konca Prvoga svjetskog rata, odnosno faza „osvješćivanja“;
- Četvrta faza – razdoblje između dva svjetska rata, odnosno faza prvih postignuća;
- Peta faza – razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata ili faza intenzivnog turističkog razvoja;

¹ Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb, 2005., 22, 24.

² Isto, 18.

- Šesta faza – razdoblje od 1991. do početka dvadesetprvog stoljeća, odnosno faza oporavka i konsolidacije turističkog života u Hrvatskoj.³

Podjela ovih faza ili redosljed značajnih događaja koji su utjecali na razvoj turizma također je nastala iz nastojanja da se interpretira logika pojave turizma i odvijanja ukupnih društvenih, političkih, kulturnih, ali i gospodarskih događanja koja su kasnije uvjetovala i omogućila da turizam postane vitalnim i važnim dijelom naših života. Stoga naredna poglavlja obrađuju upravo gore navedene faze u hrvatskom turizmu, s ciljem da nam pomognu pratiti njihov utjecaj na mikrorazini, odnosno na konkretnom slučaju opatijskog turizma u istim razdobljima.

1.2. Turistički počeci

Objašnjenje znanstvenika bilo je da se povremena promjena mjesta stalnog boravka može nazvati samostalnom pojavom ili turizmom, tek kada je ta pojava izazvala određene i zapažene promjene u okolini ili značajnije utjecala na promjene čovjekove okoline izgradnjom različitih kapaciteta koji bi omogućavali ili olakšavali putovanje i boravak posjetitelja.⁴ Kada govorimo o početnoj fazi hrvatskog turizma ne ubrajamo hodočašćenja u Hrvata jer su ostajala u lokalnim okvirima, međutim već u 18. stoljeću Giovanni Valle iz Kopra izrađuje crtež Poreča s kupacima u moru, zatim se u različitim publikacijama spominju toplice o kojim je pisao začetnik hrvatske medicinske literature Joannis Baptistae Lallangue, i konačno, vrijedi istaknuti čak i otvaranja gostionica na području Samoborskog kotara.⁵ Kada su se opće političke i gospodarske prilike u Europi stabilizirale završio je dugotrajni postupak formiranja državnih cjelina u Europi te se počela razvijati infrastruktura koja je uključivala cestovnu komunikaciju, a njen je razvoj slijedio i razvoj urbanizacije na prostoru gotovo cijelog europskog kontinenta.⁶ Tu su se stvorili uvjeti za nastanak jedne nove pojave. Ti počeci u Hrvatskoj, međutim, nisu bili obilježeni kasnijim sinonimom za pojavu turizma (kupanjem u moru), već ponajprije odlaskom u neku od svjetskih metropola.⁷

³ Rikard Bakan, Povijesni razvoj turizma, *Impressum*, Zagreb, 82.

⁴ Blažević, I. Povijest turizma Istre i Kvarnera, Otokar Kersovani, Opatija, 55.

⁵ Danijel Vojak, Političko upravne prilike, *Bilten*, Zagreb, 125.

⁶ Blažević, I. Povijest turizma Istre i Kvarnera, Otokar Kersovani, Opatija, 49.

⁷ Zakošek, B., Zlatni počeci hrvatskog turizma, Print, Opatija, 2007., 25.

Pojava i razvoj turizma u tijesnoj su uzročnoj vezi sa svim dubokim i brzim promjenama te popratnim pojavama što ih je izazvala tehnička revolucija. Uvođenje željezničke mreže stvorilo je gradska središta Zagreb, Split, Rijeku i Karlovac.⁸ Otvaranje ovakvih koridora skraćuje vrijeme putovanja i omogućuje bolju povezanost hrvatskih gradova što pridonosi i samom razvoju turizma. Bez željeznica nije bilo uopće u planu razmišljati ili računati na organiziranje većeg broja putnika što je svakako bio jedan od faktora jačanja turizma na ovim područjima.

Za razvoj turizma na ovim područjima posebnu je ulogu uz brodogradnju imala i plovidba Jadranskim morem. Godine 1815. Bečkim je kongresom veliki dio hrvatskog područja pripao Austro-Ugarskoj, koja je bila vrlo napredna zemlja te je bilo za očekivati da će se nastojati urediti pomorski promet kao što se prethodno dogodilo s cestovnim. Već 1828. organiziralo se prvo zabavno putovanje na relaciji od Trsta do Pule. Za razvoj hrvatskog turizma jako je bitan događaj bilo osnivanje Austrijskog Lloyd 1836. u Trstu, koji je osim povezivanja istočne obale Jadrana također sudjelovao u financiranju turističkih investicija u krajevima na obali uključujući, naravno, i Opatiju.⁹

Štoviše, početak hrvatskog hotelijerstva započinje upravo u njoj, gradnjom Ville Angiolina 1844. godine (Slika 1).

Slika 1. Villa Angiolina
(Izvor: www.liburnija.net/wp-content/filatelisticka_izlozba_2014.jpg, 2016)

⁸ Vukonić, B. Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, 2005., 51.

⁹ Blažević, I. Povijest turizma Istre i Kvarnera, Otokar Kersovani, Opatija, 45.

U vrijeme preporodnih zbivanja u tridesetim i četrdesetim godinama devetnaestog stoljeća još se više osjećao u gospodarskom životu potpuni nedostatak kreditnih i novčanih ustanova koje bi zapravo okupile i korisno usmjerile raspoloživa financijska sredstva domaćih krugova. Sve do 1846. kreditno je poslovanje bilo prepušteno samo jednoj domaćoj novčarskoj instituciji tj. Prvoj hrvatskoj štedionici koja se nalazila u Zagrebu. Ovakva kreditna situacija ne čudi, jer upravo sve investicije koje su se odvijale i bile usmjerene na gradnju željezničke mreže i hotela u Opatiji bile su stranog podrijetla. Već u tom razdoblju još više su potaknute određene znatiželje prema hrvatskim prostorima.

U to vrijeme, visoki sloj stanovništva koji bi prihvatio turističko putovanje kao jedan od korisnih oblika svog života još uvijek je bio relativno nerazvijen, pri čemu se ne misli toliko na nedostatak financijskih mogućnosti koliko na nedostatak pravog motiva, ali ostaje činjenica da je taj isti društveni sloj bio, u prosjeku, nedovoljno obrazovan da prihvati tadašnje skromno slobodno vrijeme kao potrebu u svom životu.¹⁰ Ovo je zasigurno bilo zanimljivo razdoblje, u kojem se na različitim stranama pojavljuju pojedinci i skupine turista, u pothvatima razgledavanja i upoznavanja hrvatskih krajeva. Gradnja Ville Angioline u Opatiji svakako predstavlja ključnu prekretnicu, označivši novo razdoblje gradnje ladanjskih vila na jadranskoj obali. One su bile uglavnom smještene uz poljoprivredna imanja, redovito na najljepšim dijelovima pejzaža.

Kraj devetnaestog stoljeća je obilježila i teška kriza nakon sloma na bečkoj burzi 1873. godine, što je zapravo rezultiralo stagnacijom u cjelokupnom gospodarskom sustavu Monarhije, a pogotovo u perifernim područjima poput Hrvatske. Ova kriza je potrajala do samog početka novog stoljeća. Hrvatski prostor je nešto kasnije upravo iz ovih razloga kročio u turističku povijest, iako su pojave koje su prethodile turizmu tekle gotovo paralelno s istim događajima diljem Europe.

1.3. Vrijeme buđenja

Sve navedeno dovodi nas zapravo do novog razdoblja hrvatskog turizma u kojem dolazi do otkrivanja novih spoznaja. Nakon svih burnih događaja koji su definitivno utjecali na turizam tijekom devetnaestoga stoljeća zbog vrlo brzih i

¹⁰ Zakošek, B., Zlatni počeci hrvatskog turizma, Print, Opatija, 2007., 36.

neočekivanih promjena, trebalo se odlučiti za uže razdoblje u kojem je turizam stasao do pojave priznate u hrvatskom društvu. U razdoblju od 1880. do početka dvadesetog stoljeća se zbog mnogih događaja počelo planirati u sasvim drugačijem smislu. Ono što se počelo događati početkom dvadesetog stoljeća bila je gradnja pojedinih odredišta i njihovo prilagođavanje novim oblicima provođenja vremena u turističkim odredištima, koje se od relativno statičnog pretvorilo u izrazito dinamično. Počelo se mnogo pažnje posvećivati udobnosti ambijenta, posebno hotelskih i kavanskih što je postepeno i utjecalo na dolazak bogatije europske klijentele. Ovakve diskretne promjene u ponašanju domaćih, ali i stranih posjetitelja dovode do afirmacije novih oblika turističkog života i boravka na moru, u kojem se kupanje i sunčanje postupno javljaju i postaju ozbiljnim razlogom dolaska turista.

Usporedno s time iduće se godine događa izgradnja hotela Kvarner (Slika 2). Književni časopis *Vijenac* u broju 50 iz 1882. godine govoreći o važnosti koju Opatija ima za zdravlje, piše: „Bolesna duša i mlohavo tijelo i krvareće srdce naći će tuj pokoj, lijeka, prirodne svježine, koja jače i sigurnije oporavlja nego i jedno ljudsko sredstvo.“¹¹ U sezoni 1883-84. Opatija je imala 1.412 posjetitelja, pa se tako ta sezona smatrala i začetkom modernog turizma u Opatiji. Opatija je na taj način prozvana kamenom temeljcem za razvoj turizma na Kvarneru.

Slika 2. Hotel Kvarner
(Izvor: <http://www.opatija.net/hr/atrakcije/hotel-kvarner>, 2016.)

¹¹ Vukonić, B, Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, 2005., 64-65.

Zanimljiva je činjenica da se u ovom razdoblju turistički dolasci bilježe uglavnom zimi, za razliku od današnjeg vremena, kada je turistička sezona upravo u onom dijelu godine u kojem 1883. godine nije bilo turističkih dolazaka. Tada se turistički boravilo u primorskim mjestima, u vrijeme kada je u središnjem dijelu Monarhije bilo hladnije razdoblje u godini.¹² Sljedeće godine se zabilježio podatak kako je vrlo važan projekt pao u vodu, tj. projekt zupčane željeznice koja bi povezivala Opatiju.

1.4. Početak dvadesetog stoljeća

Ovo je relativno kratko razdoblje, međutim vrlo važnog političkog i opće gospodarskog značenja, jer se unutar njega dogodilo mnoštvo zbivanja koja su bitno utjecala na razvoj hrvatskog turizma. Porast turističkih posjeta počinje dobivati obilježja pojave o kojoj je Austro-Ugarska počela voditi računa upravo negdje na prijelazu iz devetnaestog stoljeća.

Neposredno pred Prvi svjetski rat Opatiju je kao, najpoznatije i najveće istočnojadransko turističko odredište, posjetilo 32.000 posjetitelja koji su ostvarili preko 551.000 noćenja. Tada je već najveći dio hotela izgrađen i Opatija je imala jako dobru željezničku vezu s unutrašnjošću Monarhije.¹³ Sve je to imalo pozitivne efekte na porast duljine boravka turista, koji su u Opatiji nerijetko boravili i više od petnaest dana.

No, čak ni sve navedene značajne prednosti koje sam naveo zapravo još nisu bili jasan pokazatelj i dokaz hrvatskoj javnosti koje su beneficije bavljenja turizmom. Dok su Francuska, Italija, Švicarska i Njemačka provodile već prepun niz stručnih rasprava, studija i analiza koje govore o turizmu, na području Dalmacije i Istre, turizam je još uvijek bio interpretiran kao kratkotrajan fenomen. Opće gospodarske prilike u kojima su hrvatska zemlje ušle u dvadeseto stoljeće nisu mnogo obećavale.¹⁴ To se podjednako odnosilo na primorske i kontinentalne dijelove hrvatskog prostora.

U doba dualizma na današnjem prostoru Dalmacije prevladavao je utjecaj bečke vlade, što je u ekonomskom smislu rezultiralo uglavnom vrlo malom brigom za gospodarski razvoj.¹⁵ Nedostatak obrazovanosti prosječnoga hrvatskog čovjeka bio je

¹² Kos, M, Prvi hoteli na Jadranu, Hrvatski muzej turizma, Opatija, 2011., 59.

¹³ Azur, A., Opatija, Hrvatski muzej turizma, Zagreb, 2005., 62.

¹⁴ Vukonić, B, Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, 2005., 85.

¹⁵ Vukonić, B, Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, 2005., 94.

već tada jedno od glavnih ograničenja razvoja, pa i razvoja turizma. Međutim, tisak je u Dalmaciji sve više isticao koristi turizma i potrebu osnivanja većeg broja turističkih društava, i naveo potrebu formiranja turističkog saveza koji bi u svojoj sredini okupio ne samo izrazito turistička društva, već i one pravne osobe i organe vlasti koji bi radili na turističkom planu. Petar Kasandrić je objavio zanimljiv članak u *Smotri dalmatinskoj* u kojem je navedeno: „Poznata je važnost, koju ima dan danas za svaku zemlju dolazak stranaca; a to ne samo zbog očite materijalne koristi koje mogu pojedinci ili poduzeća steći, nego i zbog znatnog općeg gospodarskog napretka svih onih krajeva, koji primamljuju međunarodnu publiku, te putuje bilo za zabavu bilo u zdravstvene svrhe.“¹⁶

Kad je riječ o tehničkim novostima koje su pristizale do hrvatskih krajeva i koje su čitavi prostor trebale učiniti još atraktivnijim za dolazak turista, svakako treba ubrojiti pokušaj realizacije vrlo stare ideje o povezivanju vrha Učke s turistički razvijenim podnožjem. Već tada su turistički radnici imali viziju Učke s atraktivnim vidikovcem, s kojeg bi se pružao pogled na cijeli Kvarnerski zaljev.

Ovim projektom se najviše okoristila Opatija, koja je težila širenju na susjedna područja i mjesta, a svakako prema Učki.¹⁷ Opatija je bila sinomim najjačeg turističkog konkurenta na ovim područjima. Godine 1913. u Opatiji je bilo 12 hotela od kojih je pet bilo najmodernije opremljeno, s hladnom i toplom morskom vodom, zatim 33 pansiona, brojne vile koje su ugošćivale posjetitelje, četiri kavane te čak tri uređena morska kupališta.¹⁸

Isto tako ne smije se izostaviti ni Istra koja je imala sve predispozicije za razvoj turizma. Njen turistički razvoj je temeljen na bogato prirodnim i antropogenim resursima koji su joj omogućili razvoj kroz povijest pa sve danas. Vrlo su interesantni i Brijuni koji se počinju spominjati 1869. godine. Ključno je spomenuti i željezničku prugu koja je od 1876. povezivala Pulu i Pazin s unutrašnjošću Austro-Ugarske Monarhije. Željeznica je imala znatnu ulogu u pogledu vojnih potreba, ali i u razvoju turizma.

¹⁶ Isto, 91.

¹⁷ Kos, M, Prvi hoteli na Jadranu, Hrvatski muzej turizma, Opatija, 2011., 78.

¹⁸ Isto, 78.

1.5. Između dva svjetska rata

Poslije Prvoga svjetskoga rata stvorena je nova država, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, od koje se zapravo mnogo i očekivalo. Nažalost, prisutno je bilo mnoštvo problema s kojima se trebalo suočavati. Krupan problem, gledajući s aspekta turizma, bio je taj što je Rapallskim sporazumom iz 1920. iz države isključeno dosta hrvatskog teritorija koji je pripao Kraljevini Italiji. Iz perspektive ovog rada, značajno je da je tu spadala i Opatija sa širom rivijerom, a od ostalih odlukom su obuhvaćeni još i cijela Istra, Cres, Lošinj, Zadar te Lastovo i Palagruža. Međutim, okončanje rata donijelo je revitalizaciju prethodno započetih ideja u turizmu, a najznačajniji iskorak u međuratnom je razdoblju predstavljalo rađanje ideje o putničkim agencijama.

Ova važna turistička inicijativa, koja se javila upravo u Austro-Ugarskoj Monarhiji, 1911. je počela dobivati konkretne obrise, a bilo je riječ o osnivanju prve domaće putničke agencije.¹⁹ Budući da se promet posjetitelja u nekim dijelovima povećao, a naročito u termalnim i lječilišnim centrima, a zatim sve više i u jadranskim turističkim mjestima koja nisu bila izložena ratu, javila se potreba organiziranog djelovanja na potencijalnom tržištu. Nakon završetka rata prva je putnička agencija osnovana na inicijativu skupine građana 1920. u Dubrovniku, te je nazvana Mandus.²⁰ Tri godine nakon toga se osniva Putnik kao zadruga s udjelom društava za promet stranaca i velikih prometnih organizacija, koji je osnivačka skupština podnijela vlastima na odobrenje 24. lipnja 1923. godine. Putnička agencija Putnik je dobila filijalu s djelomičnom samostalnošću u Zagrebu.²¹ Putnik je osnovan s dioničarskim kapitalom od 600.000 dinara. Tada je u Hrvatskoj službeno počeo djelovati važan sektor turističke ponude svake turističke zemlje. Sve do 1941. Putnik je vrlo uspješno djelovao u zemlji i inozemstvu kao svojevrsna nacionalna turistička organizacija. Godine 1926. na hrvatskom prostoru prvi je put zabilježeno više od sto tisuća posjetitelja i ostvareno je više od milijun noćenja.²² Ovo se razdoblje, dakle, može klasificirati kao prvo razdoblje povećane masovnosti u turizmu, što dovodi i do postupne promjene slike u strukturi gostiju duž cijele jadranske obale.

¹⁹ Nevenka Čavlek, Pokretači Inovacija u turizmu, *Impressum*, Zagreb, 2001., 85.

²⁰ Maja Panić, Turistička organizacija u Jugoslaviji, Zagreb, 2004., 72.

²¹ Vukonić, B, Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, 2005., 71.

²² Maja Panić, Turistička organizacija u Jugoslaviji, *Impressum*, Zagreb, 2008., 23.

Drugi svjetski rat i izravna ratna djelovanja na hrvatskom prostoru krajnje su negativno djelovali na turizam. Već uoči rata, 1938. godine dogodilo da su britanske, francuske i čehoslovačke putničke agencije masovno počele otkazivati aranžmane za dolazak na ljetovanje na Jadran. Za čitavo vrijeme postojanja NDH, u toj državi nije postojala nijedna organizacija namijenjena sportskoj rekreaciji, osim planinarske.²³ U ljetovalištima na obali mali broj otvorenih hotela prima malo gostiju civila.²⁴ Gosti su prvenstveno časnici njemačke vojske na rehabilitaciji nakon ranjavanja ili boravka na istočnom frontu, koje uglavnom primaju hoteli na Opatijskoj rivijeri i na Hvaru.

1.6. Intenzivni razvoj turizma

Ulaskom partizanskih jedinica u Zagreb 8. svibnja 1945. završila je borba za teritorij prijeratne Jugoslavije, a Hrvatska je postala federalna jedinica u novoj državi. Cijeli obalni prostor od Istre do Konavala sada je unutar granica Hrvatske, što je bio važan preduvjet za nastavak razvoja turizma. U četrdesetak poslijeratnih godina Hrvatska se najprije prilagodila nastaloj situaciji, a zatim krenula u ozbiljan i ubrzan gospodarski razvoj. Najuspješnije razdoblje hrvatskog turizma bilo je od 1986. do 1988. godine: 1986. godine ostvaren je i najveći broj noćenja ikada zabilježen na prostoru Hrvatske do unatrag dvije godine: više od 68 milijuna noćenja. Najveći fizički obujam turističkog prometa Hrvatska je prije Domovinskoga rata zabilježila 1987. kad je registrirano ukupno nešto manje od 10,5 milijuna turističkih dolazaka, pri čemu su turisti iz inozemstva činili 84%. Taj je rezultat Hrvatska uspjela nadmašiti tek 2007. godine.²⁵

²³ Hrvoje Jakić, Savez organizacija za fizičku kulturu Hrvatske, *Bilten*, 2004., 45.

²⁴ Vukonić, B, Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, 2005., 88-89.

²⁵ Velimir Šimić, Hrvatski turizam i procjene njegovih gospodarskih učinaka, *Bilten*, Zagreb, 2007., 89.

2. POČECI OPATIJSKOG TURIZMA U DOBA AUSTRO-UGARSKE

Turizam je oduvijek imao višestruko značenje za krajeve i naselja koja su ga prihvatila i dalje aktivno razvijala. Tada su se ljudi preorijentirali na novi način privređivanja i došlo je promjena u demografskom i gospodarskom sastavu. Stanovništvo se sezonski ili konačno seli prema obalnim zonama. Zapostavljaju se tradicionalna mediteranska zanimanja i novi izvori prihoda su se počeli tražiti u turističkim djelatnostima.²⁶ Od sredine 19. stoljeća broj stanovnika na teritoriju općine Opatija progresivno raste. Najveći rast dogodio se u vremenu od 1880. do 1910. kada se Opatija povećala deset puta. To pokazuje da je turističko privređivanje naročito pogodovalo rastu Opatije. Opatiju često nazivamo biserom Jadrana, te je jedna od najpoznatijih destinacija u Hrvatskoj, koja s ponosom ističe turističku tradiciju dužu od 170 godina. Opatija se smjestila uz sami rub Mediterana, na obali Kvarnerskog zaljeva i ispod padina planine Učke. Od devetnaestog stoljeća je privlačila turiste svojim klimatskim karakteristikama, predivnim parkovima, arhitekturom i duhom nekih davnih vremena. Njeni počeci datiraju iz 1844. godine gradnjom Ville Angioline koja je postala središtem društvenog života. Opatija nije svoju svjetsku slavu postigla kao mjesto hodočasničke potrage ili kao mjesto samozatajne katoličke intelektualnosti već je ona tu titulu, a i simbol profinjene ljepote postigla predstavljajući se izvorištem zdravlja i svjetovne živosti.²⁷ Primorje na istočnom podgorju Učke je privlačilo pažnju izletnika i boravišnih gostiju početkom devetnaestog stoljeća. Temelji na čemu leži uspjeh su prvenstveno društveno-povijesni uvjeti i već spomenuta pogodna klima.

Lokalno stanovništvo je osjetilo da će se nešto događati na tom području te su već tada pokrenuli akciju za bržu i kompleksniju valorizaciju svog kraja. Ta namjera im je uspjela, nakon što je Rijeka 1873. godine dobila željeznički spoj s Bečom i Budimpeštom. Tadašnja austrijska željeznička pruga prema Rijeci u početku je bila nerentabilna, a tražeći izlaz iz krize uprava Južnih željeznica je napravila odličan korak prihvativši savjet da se Opatija turistički aktivira.

Njena arhitektura iznikla je na prijelazu devetnaestoga u dvadeseto stoljeće. Potkraj devetnaestoga stoljeća. Odjednom su se u Opatiju počeli slijevati ljudi željni prilike i komotnijeg bivanja, pletući svakog dana sve složeniji lokalno-demografski

²⁶ Vukonić, B, Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, 2005., 91.

²⁷ Azur, A., Opatija, Hrvatski muzej turizma, Zagreb, 2005., 77.

uzorak.²⁸ Za Austrijance se uvijek govorilo da predstavljaju nešto više od samih gostiju, s obzirom da je austrijski krupni kapital u svega četiri desetljeća i izgradio Opatiju. Najveći investitor bio je Friedrich Julius Schuler, zatim Julius Glax, Carl Seid i dr.²⁹

Za razliku od mnogih priobalnih gradova, Opatija nema dugotrajnu prošlost i izrazit je primjer urbane sredine stvorene pod utjecajem društveno-političkih i gospodarskih procesa. Grad se počeo razvijati u drugoj polovici 19. stoljeća kao zimsko klimatsko lječilište i okupljalište europske aristokracije.

Bogatstvo opatijske perivojne arhitekture temelji se na iznimno povoljnim mikroklimatskim uvjetima i prednostima zemljopisnog položaja, a ogleda se ne samo u kvantiteti nego i u zastupljenosti različitih tipoloških kategorija, te prepoznatljivom oblikovanju i brižljivu održavanju koje pridonosi sveukupnoj atraktivnosti izgleda grada.

Primorje koje se nalazi na istočnom području Učke potaklo je i privuklo pažnju potencijalnih turista još u devetnaestom stoljeću, a sve zahvaljujući društveno-povijesnim uvjetima i prethodno spomenutim pogodnostima klime. Prvo razdoblje razvoja turizma koje je otprilike trajalo do početka Prvog svjetskog rata donijelo je gradu snažan polet i ogromnu afirmaciju.³⁰ Opatija je upravo prednjačila svojim prihvatnim mogućnostima tj. kapacitetima, što je uključivalo i uspješno praćenje broja posjetioca 1883. službenom statistikom, što i dan-danas predstavlja dragocjenu vremensku kapsulu iz ove najranije faze grada koji je već tada prozvan „Nicom Jadrana“.³¹

Emitivna tržišta koja su najviše bila zainteresirana za Opatiju bili su Beč i Budimpešta, dva najveća tadašnja grada Austro-Ugarske Monarhije. Godine 1907. u Opatiju je stiglo 27 000 gostiju s područja Monarhije, a to je predstavljalo 86% cjelokupne posjete. Također, s područja Monarhije 1910. je došlo blizu 36000 turista ili 83,5% opatijskih gostiju.³²

Turisti koji su dugo boravili u Opatiji prvenstveno su dolazili zbog njezine lječilišne funkcije. Neko vrijeme Opatija je također nazivana „Zimski Beč“, zbog toga jer se glavna turistička sezona u početku događala tijekom hladnog dijela godine i zato

²⁸ Azur, A., Opatija, Hrvatski muzej turizma, Zagreb, 2005., 88.

²⁹ Isto, 71.

³⁰ Drenovac, S., Opatija, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1984, 42.

³¹ Grbac, V., Opatija: the pearl, Izdavačka kuća Adamić, Rijeka, 2013., 87.

³² Azur, A., Opatija, Hrvatski muzej turizma, Zagreb, 2005., 67-68.

što je znatan broj turista stizao iz metropole Monarhije – Beča.³³ Maksimum posjeta se narednih godina pomaknuo sa zime na proljeće, pa onda na ljeto. Na popularizaciju kupališnog turizma je utjecala sve veća svijest o kupanju u moru iz zdravstvenih razloga te su se počeli davati popusti na smještaj tokom ljeta.

Neke od glavnih osobitosti rezimirajući sva ova događanja bili su prvi ugostiteljski objekti u lokalnom vlasništvu, razvoj brodskih linija, začetak prvih turističkih mjesta, dolazak stranog kapitala, izgradnja željezničke mreže, prva iskazana znatiželja te buđenje svijesti o koristima koje strani gosti donose turističkim mjestima. Opatija je dugo vremena bila samo malo ribarsko mjesto, sve dok ga u 19. stoljeću nije otkrilo plemstvo. Upravo zbog svoje iznimne ljepote Opatija je u brzo postala elitno ljetovalište i zimovalište.

Značajan je bio utjecaj turizma na socioekonomsku sliku Opatije. Kako se stanovništvo postupno preorijentiralo na novi način privređivanja i prihvatilo turizam dolazilo je do gospodarskih, ali i demografskih promjena.³⁴ Stanovništvo se selilo iz ruralnih sredina u Opatiju, sezonski ili stalno i tako su mijenjali način svog života. Tradicionalna mediteranska zanimanja su se počela odbacivati i tražila su se nova zanimanja u ugostiteljsko-turističkim djelatnostima. Od sredine 19. stoljeća brojčani demografski odnosi ponašaju se slično kao i na preostalom dijelu jadranskog primorja. Opatija je 1910. imala 28 140 stanovnika. Tu možemo primijetiti turističko privređivanje koje je pogodovalo rastu Opatije.³⁵ Najviše se ljudi odlučilo za ugostiteljstvo i trgovinu, a nešto manje za obrt, industriju i promet. U samom početku razvoja primjetni su pozitivni rezultati u gospodarskoj zoni jer je poznato da je turizam sektor koji povlači i druge djelatnosti za sobom.³⁶ Tako su se opatijske tržnice punile voćem i povrćem iz obližnjih mjesta, dolazile su prodavačice mliječnih proizvoda iz Slovenije, a isto tako je trebalo više kvalitetnije svježije ribe te se gradilo više čamaca i brodova. Dolazi se do ideje turističke usluge u smislu davanja brodova na posudbu ili vlastitog organiziranja izleta.³⁷

Razvoj Opatije do prvog svjetskog rata je bio iznad svih očekivanja. Godine 1884. dovršen je hotel Kvarner i uređeno je lučko pristanište za putničke brodove. Ono

³³ Azur, A., Opatija, Hrvatski muzej turizma, Zagreb, 2005., 48.

³⁴ Drenovac, S., Opatija, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1984, 89.

³⁵ Drenovac, S., Opatija, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1984, 95.

³⁶ Azur, A., Opatija, Hrvatski muzej turizma, Zagreb, 2005., 48.

³⁷ Azur, A., Opatija, Hrvatski muzej turizma, Zagreb, 2005., 53.

što je zaista interesantno da je godinu iza klimatološka stanica započela s radom koja je pratila glavne meteorološke elemente i osnovano je društvo „Abbazia“ kao ogranak austrijskog turističkog kluba iz Beča.³⁸ To, međutim, nije bio jedini bečki utjecaj koji se očitovao u Opatiji. Štoviše, kao što pokazuje sljedeće potpoglavlje, Opatija je Bečanima bila vrlo značajna i zanimljiva.

Opatija se često uspoređivala sa središtem Habsburške Monarhije – Bečom, kao luksuzno ljetovalište i zimovalište carevine. Postojala je veza ta dva grada koja se ogledala u kulturnoj jednoobraznosti, istim običajima, u ponašanju i sveopćem mentalnom ustrojstvu.³⁹ Veza je bila sveprisutna i u poštovanju tradicionalnih i konzervativnih vrednota koje su se razvijale pod paternalističkim okriljem Franje Josipa I., revnog birokrata koji je desetljećima vladao svojom ogromnom carevinom. Habsburška Monarhija, kao tisućgodišnja državna tvorevina, u to se vrijeme doimala kao vječna, sigurna i postojana, a stanovništvo je uglavnom živjelo u miru i blagostanju. I u Opatiji se u to zlatno razdoblje osjećao pozitivan utjecaj Beča. Kavane i hoteli na području Opatije građene su prema uzoru na one u Beču, nudila se ista hrana i slatke poslastice pripravljene prema receptima tradicionalne bečke i srednjoeuropske kuhinje, pilo se austrijsko pivo, čitale su se iste novine, način odijevanja je bio isti, pričalo se na njemačkom jeziku, a na državnim uredima se mogao vidjeti štit sa dvoglavim carskim crnim orlom. Dakle, radilo se o čistoj koloniji s nametnutim stilom prijestolnice. „Opatija je bila jadranski biser, ponos i dika stare Austrije, njene pobjedonosne kulture, ukusa i tradicije.“⁴⁰ U Opatiji se oduvijek snažno osjećao duh Beča, čiji su stanovnici bili poznati po bezbrižnom uživanju u umjetnosti i esteticizmu i ravnodušnosti prema političkim i društvenim reformama. Imali su određenu strast i ljubav prema svečanostima, jelu, dokolici i zabavi. Financijska sigurnost je tada omogućavala tadašnjoj bečkoj buržoaziji ovakve poduhvate, da se mogu radovati lijepim stvarima koje život donosi.

³⁸ Grbac, V, Opatija: the pearl, Izdavačka kuća Adamić, Rijeka, 2013., 43.

³⁹ Vukonić, B, Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, 2005., 71.

⁴⁰ Zakošek, B., Zlatni počeci hrvatskog turizma, Print, Opatija, 2007., 44.

2.1. Lječilišna i kupališna destinacija

Prvotna kupališna arhitektura u Opatiji podredila se ondašnjim strogim moralnim kodeksima epohe gradeći prostorne koridore.⁴¹ Ti objekti nužne funkcionalnosti postupno su tijekom druge polovice devetnaestog stoljeća nicali na opatijskoj obali. Sam razvitak Opatije kao lječilišta je bio usklađen ostvarenim preduvjetima za sam razvoj, a to je ponajprije bio prometni. Tu je spadala priobalna cesta od Rijeke do Opatije izgrađena 1838. godine, i željeznička pruga Pivka/Šempeter. Sve zadovoljniji gosti širili su dobar glas i vijesti o liječilištu na jadranskoj obali. U nadležnosti lječilišta bili su lječilišni fond i visina lječilišne takse, nadgledanje svih kupališta i lječilišnih ustanova, davanje suglasnosti kod podizanja kupališta, gradnje ulica, šetališta i ostalih objekata, rad na vođenju i unaprjeđenju turističke propagande te suradnja s kapetanatom okruga Volosko zbog određivanja cijene za prijevoz turista i ostalih putnika kočijom i brodom.

Theodor Billroth tada slavni kirurg, promovirao je Opatiju u svojim pismima, a i on sam dolazio je na oporavak u Opatiju.⁴² Opatija se mogla na sasvim siguran način reklamirati kao oaza savršeno zaštićena zaleđem. Učke od jačih vjetrova, a mogla je zaigrati i na kartu suptropske vegetacije koju je oplemenio riječki patricij Ignio Scarpa svojim uređenjem i dan-danas postojećeg parka.

Potencijal Opatije naslutio je također i poduzetnički genij generalnog direktora Južnih željeznica. Prvo je razmišljao o gradnji sanatorija koji bi mogao primiti klijente dovezene njegovim vlakovima. Da bi potkrijepio svoj naum, konzultirao je tridesetdevetogodišnjeg profesora biologije Andriju Mohorovičića, i kako je dobio pozitivno mišljenje, privukao ga je u Opatiju i postavio na čelo lokalne Lječilišne komisije. Lječilišna sezona u Opatiji počinjala je 10. listopada, a završavala 15. svibnja iduće godine, nakon čega je počinjala ljetna sezona. Lječilišnu su taksu plaćali gosti koji su u Opatiji boravili dulje od 48 sati, a iznosila je jednu forintu tjedno po osobi, do navršenih dvanaest tjedana boravka. Ipak, o osviještenosti Opatije o važnosti promicanja vlastite reputacije kao popularnog lječilišnog odredišta svjedoči činjenica da su od plaćanja takse bili izuzeti lokalno stanovništvo, osobe koje su na području

⁴¹ Zakošek, B., Zlatni počeci hrvatskog turizma, Print, Opatija, 2007., 48.

⁴² Isto, 51-52.

boravile zbog posla, državni činovnici, umirovljenici, pripadnici policije, pripadnici Austrougarske mornarice i kirurzi.⁴³

Primjer početnog artikuliranja kupališnog prostora je i drveni objekt koji je bio podignut na predjelu Slatine (Slika 3) i sagrađen u stilu drvenih koliba.

Slika 3. Kupalište Slatina u Opatiji
(Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34667>, 2016.)

Kada je Opatija proglašena lječilištem 1889., iste godine dovršen je i sjeverni dio obalnog puta i lječilišni put za Veprinac. Djeca od pete do desete godine su plaćali polovinu, a sluškinje četvrtinu takse. Podaci vezani uz ove konstatacije su zapisani u *Prvoj spomen knjizi klimatskog zimskog lječilišta i morskog kupališta Opatija*, u sezoni 1891. godine. Ova knjiga, iako na prvi pogled daje samo suhoparne podatke, zapravo predstavlja vrijedan izvor koji nam daje uvid u strukturu gostiju.⁴⁴ Te se godine Opatija nalazila na devetom mjestu rang liste 232 klimatska i banjska lječilišta austrijskoga dijela dvojne Monarhije. Već tada nakon obaveznog praćenja statističkih podataka zadržavanja posjetitelja u Opatiji došao sam do podatka da je 1899. godine u Opatiji boravilo 14.865 posjetitelja, koji su ostvarili 333.000 noćenja. U takvoj orijentaciji razvoja grada, šetališta i parkovi su imali važnu funkciju u ukupnoj kvaliteti lječilišne ponude. Već 1907. je Opatija preporučivana u leksikonima kao uređena destinacija. Uključujući šetalište uz obalu prema vodiču Glaxa iz 1907. Opatija ima 40 kilometara uređenih šetališnih staza.⁴⁵ Na obalno šetalište ili Lungomare odnosilo se 12 kilometara dok se preostalih 28 kilometara šetališta odnosilo na staze duž parkova,

⁴³ Azur, A., Opatija, Hrvatski muzej turizma, Zagreb, 2005., 51-52.

⁴⁴ Blažević, I. Povijest turizma Istre i Kvarnera, Otakar Kersovani, Opatija, 98.

⁴⁵ Grbac, V, Opatija: the pearl, Izdavačka kuća Adamić, Rijeka, 2013., 57.

šumska šetališta te staze i puteljke koji povezuju veća šetališta i parkove Opatije. Prema profesoru Maxu Oertelu i profesoru Glaxu za rehabilitaciju pacijenata i aktivni odmor posjetilaca koristili su se sljedeći rangirani putevi koji su se dijeli na put prvog reda tj. po ravnom, zatim put drugog reda sa manjim nagibom i put trećeg reda sa velikim nagibom. U tadašnjem Parku cara Franje Josipa ili Park Kaiser Franz Josef Anlagen, pokraj današnjeg hotela Opatija, još je početkom dvadesetog stoljeća profesor Max Joseph Oertel zacrtao ture za goste na točno utvrđenim stazama prema njihovom nagibu i duljini. Te ture su obuhvaćale puteljke u parku od ville Angioline, sjeverni obalni put, južni obalni put, vrtove Franje Josipa, turistički put za Volosko, šumske puteve, puteve iz Opatije prema Ičićima i put koji povezuje Opatiju i Lovran.⁴⁶

Kada je 1889. Opatija dobila status primorskog klimatskog lječilišta dobila je i vjetar u leđa koji ju je snažno približio vrhu europske turističke ljestvice. Razdoblje do prvog svjetskog rata je donijelo Opatiji snažan polet i veliku adaptaciju. Opatija je prednjačila prihvatnim kapacitetima i brojem posjetitelja koje je službena statistika pratila od 1883. godine. Prije početka Prvog svjetskog rata Opatija je raspolagala sa 5976 turističkih kreveta, od čega je posjedovala 4477 u hotelima, pansionima i lječilištima, a 1500 pod privatnim smještajem i kućnim radinostima. S informacijama o smještajnim kapacitetima dolazimo do zaključka da je Opatija 1913. imala više turističkih kreveta nego sva austrijska Dalmacija od Raba do Bara u Crnoj Gori, jer je tada Dalmacija raspolagala sa 3178 kreveta, od čega je 1190 bilo smješteno u kućama.

Tablica 1. Broj turista u Opatiji (1899.-1914.)

1899.	14834	1907.	31337
1900.	14863	1908.	34043
1901.	16400	1909.	39410
1902.	19001	1910.	42710
1903.	21684	1911.	45322
1904.	23223	1912.	54696
1905.	24559	1913.	49187
1906.	27694	1914.	41992

Izvor: Blečić, I., Turizam opatijske općine, str.299.

⁴⁶ Isto, 67.

Tablica 2. Prosječno zadržavanje turista u Opatiji

Godina	Do 6 dana	Zadržavanje (%)	Preko 6 dana	Zadržavanje (%)
1905.	8195	33,5	16268	66,5
1906.	9766	35,2	17927	64,8
1907.	10189	32,5	21148	67,5
1908.	5780	16,9	28263	83,1
1909.	7176	22,3	32234	77,7
1910.	14272	31	28468	69
1911.	18163	32,8	31024	67,2

Izvor: Österreichische Statistik, LXXXII Band, str. 14., Beč 1914.

Tablica 1 pokazuje kretanje broja turističkih posjeta koji se lagano penje sve do pred sam početak Prvog svjetskog rata, kada su se pokazala prva kolebanja. Opatija se krajem 19. stoljeća našla na desetom mjestu između 244 lječilišta austrijskog dijela Monarhije, a već je 1907. godine u jakoj konkurenciji izbila na drugu poziciju s koje nije silazila sve do 1914. godine.⁴⁷ Među svim turističkim destinacijama tada, Opatija je neprestano vodila, i tako 1912. godine brojem posjetilaca bila osam puta jača od Crikvenice, pet puta od Lovrana i tri puta od Dubrovnika.

Najpoznatija emitivna tržišta za Opatiju su bili Beč i Budimpešta, dva najveća grada tadašnje Austro-Ugarske Monarhije, koja su 1910. imala približno pedeset milijuna stanovnika.

Za Opatiju, značajna su emitivna tržišta 1910. godine bila Donja Austrija sa 7494 turista, Galicija s Krakowom sa 3139, Češka s Pragom 2079, Štajerska s Grazom sa 731 i Moravska s Brnom sa 704.⁴⁸

Ako izuzmemo prostor Austro-Ugarske, od ostalih europskih zemalja najviše turista je dolazilo iz Njemačke, iz koje je 1910. stiglo 3092 posjetioca ili 7,92%. Odmah iza nje je bila Rusija sa 5,5% posjetioca.⁴⁹ Tada na području Crnog mora još nije bilo

⁴⁷ Tea Baldigara, Turizam u Opatiji, Fakultet u Rijeci, Rijeka, 2016., 82.

⁴⁸ Grbac, V, Opatija: the pearl, Izdavačka kuća Adamić, Rijeka, 2013., 65.

⁴⁹ Tea Baldigara, Turizam u Opatiji, Fakultet u Rijeci, Rijeka, 2016., 72.

luksuznih zimovališta, a iz Moskve su turisti putovali vlakom preko Varšave do Opatije preko pedeset sati.⁵⁰

Ovakav aristokratski tip turizma, karakteriziralo je prosječno dugo zadržavanje. Mnogi prinčevi i baruni; te članovi vladarskih kuća znali su u Opatiji boraviti cijelu zimu. Službeni podaci iz austrijske statistike govore o 1909. godini kada je 39410 lječilišnih posjetilaca ostvarilo 840 000 noćenja. U tablici br. 2 možemo vidjeti prosječno zadržavanje turista u Opatiji, koje je izmjerila tadašnja austrijska služba za statistiku.

Istaknuti dugi prosjeci boravka turista u Opatiji do 1914. su ponajviše proizlazili iz naglašene lječilišne funkcije. Opatija je tada raspolagala s deset objekata s medicinskim uređajima za liječenje i oporavak pacijenata i tada je kao centar zdravstvenog turizma preporučivali najpoznatiji liječnici diljem Europe.⁵¹ Posebno se isticala stručna i slobodna talasoterapija, hidroterapija i fizikalna terapija za srčane bolesnike, kardijalne i bronhijalne asmatičare, reumatičare i ostale kategorije bolesnika. Godine 1913., u Opatiji je radilo 35 liječnika.⁵²

2.2. Villa Angiolina

Pronašao sam provedena istraživanja nad dokumentima gdje sam također pronašao podatke o gradnji ville Angioline 1844. godine, u godini koja se dan danas slavi kao nulta godina opatijskog turizma. Gruntovni zapisi pomiču okosnicu te zanimljive priče iz 1845.godine kada je riječki patricij Paolo Scarpa cijelo imanje Ert kupio za dvije tisuće forinta od domaćeg pomorca Matije Justija Katičića.⁵³ Villa Angiolina vjerojatno nije bila prva opatijska ladanjska villa, te je svakako od nje bila starija Villa Pepina.

Opatija tada nije bila tako nedostupna kao do 1838. jer je izgrađena primorska cesta od Rijeke do Voloskog. U villi Angiolini su se ugošćivali uzvanici od kojih se mogao očekivati neki probitak. Jedan od njih slavni je bio hrvatski ban Josip Jelačić, koji je ondje boravio sa ženom Sofijom 1850. godine.⁵⁴

⁵⁰ Zakošek, B., Zlatni počeci hrvatskog turizma, Print, Opatija, 2007., 88.

⁵¹ Muzur, A., Opatija-Abbazia: Šetnja prostorom i vremenom, Grafika Zambelli, Rijeka, 2007, 48.

⁵² Grbac, V., Opatija: the pearl, Izdavačka kuća Adamić, Rijeka, 2013., 65.

⁵³ Muzur, A., Zlatna knjiga gostiju Opatije, Turistička zajednica grada Opatije, Opatija, 2004, 26.

⁵⁴ Muzur, A., Opatija-Abbazia: Šetnja prostorom i vremenom, Grafika Zambelli, Rijeka, 2007, 36.

Tako je villa Angiolina postala žarištem društvenog života, a česti prijami su bili uveličani svečanostima s plesom i vatrometom. Takve svečanosti su budile želju toliko ljudi da dođu vidjeti članove visokog društva kako slave, te su počeli dolaziti nedjeljom u malo ribarsko mjesto kako bi šetali prostranim šumarcima lovora i ugodno se odmarali pod stablima, a dan nakon toga proveli bi u jednoj od mjesnih gostionica.

Na imanju je posebno uređen egzotičan park, botanički vrt (Slika 4) s rijetkim primjercima suptropske flore.⁵⁵ U neposrednoj blizini elegantne ville zasađene su magnolije, sekvoje, libanonski cedar te himalajski čempres. Turisti su se za vrijeme boravaka u ovoj prekrasnoj villi mogli okrijepiti u mliječnoj konobici uz morsku obalu gdje je bilo i malo pristanište s ostavom za brodice.

Slika 4. Botanički vrt

(Izvor: <https://landscapenotes.com/2014/01/31/park-angiolina-symbol-of-opatija/>, 2016.)

Ovakav spoj je još krajem devetnaestog stoljeća fascinirao mnoge putopisce koji su tamo navraćali. Jedan od onih koji je svojim izvješćima najviše potaknuo maštu kod bečkih velegrađana i time pridonio popularnosti Opatije u širim krugovima bio je austrijski publicist Heinrich Noe, koji je bio očaran mješavinom bečkog, planinskog i mediteranskog ozračja.⁵⁶

⁵⁵ Isto, 47.

⁵⁶ Pederin, I., Njemački putopisi, *Logos*, Split, 1980., 125-130.

2.3. Hotel i kavana Kvarner

Hotel Kvarner najstariji je hotel Južnih željeznica u Opatiji. Dovršen je u ožujku 1884. godine kada je i izvršena i kolaudacija objekta. Hodnik je povezivao hotel s toplim kupkama, koje su bile dovršene u studenom iste godine. Jedina bitna vanjska promjena koja je zadesila hotel tijekom više od stoljeća dogodila se kada su 1927. dograđeni balkoni odnosno lođe na prvom i drugom katu, lođe na mansardi te donekle izmijenjena fasada.

Najveće promjene je pretrpio hodnik, koji nedugo nakon izgradnje postaje kavana pod nazivom *Grand Cafe Quarnero*. Godine 1894. kavana je podvostručena prema moru, oko 1908. u njoj su se prikazivale filmske predstave za turiste, a do 1909. u sklopu samog hotela je djelovala i javna lječilišna čitaonica. Stara kavana doslovno je rastavljena 1909. godine da bi na njezinu mjestu opet podignuta nova. Južne željeznice su bile vlasnik hotela do 1910. godine, a nakon toga Dioničko društvo svratišta i lječilišnih zavoda Opatija u Beču.

Pravokutni, duguljasti temelj na sedam parova kamenih stupova, blizak drvenom doku za pristajanje, nosio je građevinu s dvoslivnim krovom, s manjim ventilacijskim otvorima ispod krovišta, nudeći prostore za presvlačenja gostiju. Početna faza kupališne gradnje, zabilježena razglednicom, omogućava rekonstrukciju početnog cjelokupnog morskog dijela Slatine. Gradska vlast dopuštala je gradnju za privatne potrebe uz obalu, ali u skladu sa Zakonom o gradnji na morskom predjelu, koji brani da se objekti približe šetalištu na manje od tri metra. Dolaskom talijanske i fašističke vlasti, kupalište Slatina dobiva i novu prostornu varijantu u nadležnosti *Societa anonima Stabilimenti Balneari d' Abbazia*.⁵⁷ Težnja da se kupališne površine prošire, a stari odabir gradnje podredi ili zamijeni novim, predvođen fašističkim veličanjem betona nad drvom, dovelo je 1925. godine do preinaka i novih nadogradnja Slatine.

⁵⁷ Muzur, A., Opatija-Abbazia: Šetnja prostorom i vremenom, Grafika Zambelli, Rijeka, 2007, 50.

3. OPATIJSKI TURIZAM POSLIJE AUSTRIJSKOG DOBA

Opatija je pripala pod sastav Italije nakon što je Austro-Ugarska Monarhija doživjela propast u Prvom svjetskom ratu. Tada su nastala različita razgraničenja i društveno političke promjene koje su se negativno odrazile na turistički razvoj Opatije.

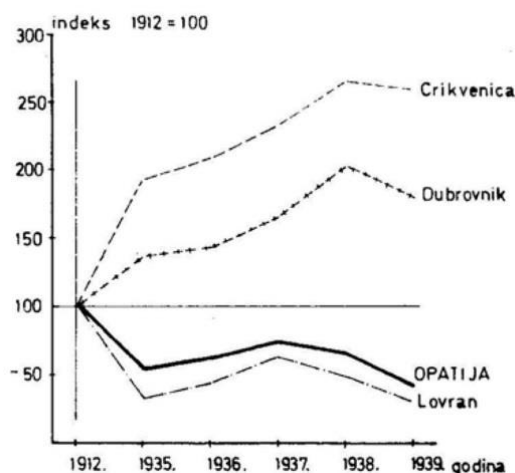
Samim time, oslabljen je priljev gostiju iz austrijskog područja, a regeneracija nije išla planiranim tempom. Kada govorimo o ovoj etapi Opatija je najviši domet dostigla 1925. kada je evidentirala 47.723 turista s ostvarenih 689.000 noćenja, što je predstavljalo brojku manju od one koja se dogodila 1912. godine. Tablica 3 prikazuje turistički promet u Opatiji između dva svjetska rata.

Tablica 3. Turistički promet u Opatiji između dva svjetska rata

Godina	Ukupan broj turista	Broj stranih turista
1931.	32493	28384
1934.	28985	19529
1935.	30022	21820
1936.	35238	26706
1937.	41610	33210
1938.	37304	26584
1939.	24329	15518

Izvor: Rivista mensile-La Porta Orientale, N.1/1933., Trieste 1939.

Primjetna je činjenica da se Opatija sporo oporavljala poslije velike svjetske ekonomske krize koja se događala tridesetih godina dvadesetog stoljeća. U istom vremenskom periodu broj turista u Sanremu je skočio sa 61053 na 110565, tj. u iznosu od 81%. Također je Rapallo bilježio porast za 120%, a Italija u cjelini za 125%. Indeksi koji su izračunati na temelju 1912. godine dokazuju da je Opatija doživjela krah i nije bila u stanju pratiti stope rasta naspram drugih turističkih mjesta, kako u Italiji tako i u Jugoslaviji (Slika 5).

Slika 5. Indeks broja turista u Opatiji 1935.-1939. u odnosu na 1912. godinu
(Izvor: www.hrcak.hr/5424/photos, 2016.)

Međuratno razdoblje je donosilo i promjene u nacionalnoj strukturi posjetilaca. Središnja Europa je i dalje bila glavni izvor dolazaka, ali se udio pojedinih zemalja brzo mijenjao. Najprije su vodili turisti iz Austrije, zatim iz Mađarske, pa iz Njemačke. Priljev gostiju po mjesecima i godišnjim dobima je također doživljavalo promjene, ali pod vlašću Italije je jačala privlačna snaga ljetnih mjeseci. Posrijedi je degradacija zimovališnog i zdravstvenog turizma. Opatija je tada izgubila status lječilišta, rimskim dekretom 1932. godine.⁵⁸

3.1. Širenje turističke ponude

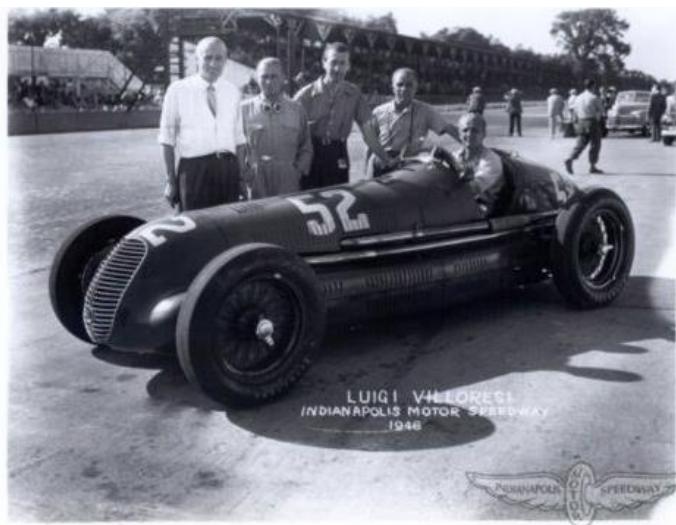
Godine 1902. u suradnji *Automobil Cluba Nizza* i klimatskog lječilišta Opatija trebala je biti održana utrka koja bi povezala ta dva mediteranska odredišta, međutim Austro-Ugarska nije to dopustila te je utrka održana tek u doba talijanske vlasti. Također je veliko zanimanje privukla utrka Matulji-Učka 1929. godine. Opatija je tih dana živjela u duhu automobilizma, dočekujući vrhunske europske vozače.⁵⁹ U jednom su danu održane tri utrke, Kup Kvarnera za najbolju vozačicu, Kup Kvarnera za najboljeg vozača i Kup za prvoplasiranog u klasi trkaćih automobila. Sljedeće godine utrka je bila još atraktivnija čemu je pomogao i visoki nagradni fond od pedeset tisuća

⁵⁸ Blažević, I., Prilog boljem poznavanju povijesti istarsko-kvarnerskog turizma, Pula, str.55

⁵⁹ Saša Dmitrović, Utrke na Kvarneru, *Časopis za suvremenu povijest*, 3, 2015., 58.

lira. Na utru se prijavilo pedesetak vozača, a najzvučnija su bila imena Faglioja i von Morgena, koji su nastupali na najpoznatijim svjetskim utrka.

Opatija je veliki broj turista privukla i organizacijom Opatijskog ljeta 1939. godine. Uz nastupe popularnih svjetskih glazbenika, održana je i automobilska utrka *Primo Circuito del Carnaro*. O važnosti utrke govori i da je o njoj pisao i *New York Herald Tribune* te da je organiziran posebni vlak iz Udina za zainteresirane gledatelje. Nakon dva održana treninga na Preluku, koja su također privukla veliki broj ljubitelja automobilizma, na utrci je slavio Gigi Viloresi u svom Maseratiju (Slika 6).⁶⁰

Slika 6. Gigi Viloresi

(Izvor: www.morethanslot.com/737-thickbox/maserati-8-ctfn-gigi-villoresi-1946.jpg, 2016.)

3.2. Turizam u razdoblju Jugoslavije

Poslije Drugoga svjetskog rata te priključenja Istre i Kvarnera matici Hrvatskoj i Jugoslaviji došlo je do snažnog poleta turizma u naseljima opatijske rivijere. Opatiji su najviše pridonijele turističke organizacije, hotelska poduzeća i putničke agencije sa sjedištem u njoj samoj. Renovirali su se stari objekti prema zahtjevima njezinih posjetilaca, a tako je usporedno povećavan obujam i kvaliteta sportskih i zabavnih manifestacija. Opatija je postala centar održavanja festivala zabavnih melodija (tzv. *Zlatna kamelija*), a motociklističke utrke u Preluku su prerasle nacionalne okvire i od 1969. godine su se počele bodovati za prvenstvo svijeta. Opatija je uspješno počela obnavljati zdravstveni turizam nakon otvaranja Zavoda za talasoterapiju za liječenje

⁶⁰ Saša Dmitrović, Utrke na Kvarneru, *Časopis za suvremenu povijest*, 3, 2015., 57.

bolesti srca i sve se više okretala kongresnom turizmu. Na povećanje turističkog prometa su imale kvantitativne i kvalitativne promjene u turističkoj ponudi. Opatija je imala padove u broju turista, najviše 1956. godine kada je broj turista smanjen za više od jedne trećine što ćemo vidjeti i na tablici br. 4.

Tablica 4. Broj turista u Opatiji (1954. - 1987.)

Godina	Ukupan broj turista	Broj stranih turista
1955.	78481	59304
1956.	54560	38751
1958.	87911	63546
1960.	90641	61418
1965.	119173	98798
1970.	192918	147398
1972.	198000	140000
1980.	112455	76454
1985.	108816	50816
1987.	111325	71328

Izvor: Savezni zavod za statistiku: Statistički godišnjak Jugoslavije, Beograd 1990.

Omjer broja stranih i domaćih turista se mijenjao više puta zbog ekonomske politike i međunarodne situacije. Zanimljivo je da je Opatija 1950. imala pedeset puta više noćenja domaćih turista nego stranih, a 1966. je šest puta više noćenja stranih turista. Posjeta je bila najslabija u hladnom dijelu godine, i zatim je rasla u proljeće. Nakon Drugog svjetskog rata ekonomija je djelomično rasla upravo zbog turizma i priljeva deviznih sredstava. Povećava se zaposlenost, istodobno se grade odmarališta za radnike i poticao se domaći turizam. Strategija i ekonomska politika je poticala potrošnju kako domaćih tako i stranih turista. Priljev turista po mjesecima i godišnjih doba ukazuje na prednosti kupališne sezone.

3.3. Festival zabavnih melodija

Prvi festival zabavnih melodija Opatija 1958. godine u dvije godine održavanja prerastao je 1960. u *Dane jugoslavenske zabavne muzike JRT-a*, svečanost cjelokupnog zabavno-glazbenog stvaralaštva Jugoslavije. Mnogi vole Opatiju uspoređivati sa talijanskim San Remom, te je festival imao pragmatičnu zadaću i definiran razvojni put da stimulira stvaralaštvo na polju zabavne glazbe te uspostavi relevantnu konkurenciju i smotru autora i aranžera koji bi u konačnici afirmirali domaću zabavnu glazbu (Slika 7).⁶¹

Opatija je ispunjavala sve uvjete za ovakvu manifestaciju i realizirala zamisao da se u tradicionalnom turističkom centru može dogoditi ovakav festival.⁶² Godine 1958. dvojica osnivača i prvih direktora opatijskog festivala, Veljko Milošić i Josip Stojanović su pokrenuli inicijativu koja je potpomogla da iz svečanosti festivalskog zabavnog tipa preraste u legendu zabavno-glazbenog stvaralaštva, te privuče mnoštvo novih turista, prvenstveno domaćih. Cijela je Opatija u vrijeme festivalskih dana bila velika pozornica.⁶³

Slika 7. Festival zabavnih melodija 1964.

(Izvor: www.yugopapir.com/2014/10/festival-opatija-1964-iz-pera-pere.html, 2016)

⁶¹ Buhin, Anita, „Opatijski festival i razvoj zabavne glazbe u Jugoslaviji (1958.-1962.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2016., 139-159.

⁶² Grbac, V, Opatija: the pearl, Izdavačka kuća Adamić, Rijeka, 2013., 45.

⁶³ Buhin, Anita, Opatijski festival i razvoj zabavne glazbe u Jugoslaviji (1958.-1962.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2016., 121.

Gotovo da nema novina koje nisu popratile ovaj događaj. Veliki broj sudionika i gostiju nisu propuštali priliku pohvaliti se prisutnošću na ovakvoj manifestaciji. Opatije je funkcionirala krajnje profesionalno na čelu s *Mozaikom* koji je za dvadesetpetu obljetnicu Festivala dobio posebno priznanje za njegovo promicanje. Atributi turističkih manira Opatije bili su živi u svim segmentima, i to ne samo zabilježeni kroz dojmove velikog broja ljudi već iz snimljenih materijala.⁶⁴

Tijekom godina ambicije organizatora sve su se više povećavale, a tradicija i popularnost festivala postajali su sve većim razlozima da se i ostali činitelji glazbenog života predstave u Opatiji. Opatija je postala metropolom i glazbenom maticom u jednom velikom i bitnom vremenskom razdoblju.

⁶⁴ Buhin, Anita, Festival i razvoj zabavne glazbe u Jugoslaviji (1958.-1962.), *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2016., 143.

ZAKLJUČAK

Kroz čitavu povijest hrvatskog turizma, sve njegove uspone i padove, sva razdoblja meteorskog porasta i sve turbulentne periode, uključujući i dva svjetska rata, jedan se grad izdvojio kao istinski simbol povijesti turizma u Hrvatskoj, njegovo utjelovljenje i mjesto njegova začetka: riječ je o Opatiji, staroj dami hrvatskog turizma, koja i sada, 173 godine nakon nastanka prvog ekvivalenta današnjih turističkih objekata u njoj, nastavlja nizati uspjehe koji su je još u 19. stoljeću stavili na mapu značajnih turističkih odredišta Starog Kontinenta.

U ovom radu, pokušao sam na koherentan i sustavan način predložiti preduvjete koji su doveli do toga da se ideja o turizmu uopće rodi u Opatiji, uzimajući pritom u obzir trendove koji su u razvoju turizma postojali u čitavoj ondašnjoj Europi, način na koji su ti isti trendovi (ponekad sa značajnom odgodom i/ili neprepoznavanjem njihove važnosti) bili usvojeni u Hrvatskoj, te konačno posljedice koje su značajne geopolitičke promjene početkom i sredinom prošlog stoljeća imale na razvoj turizma u Opatiji.

U radu sam obuhvatio tri značajne faze opatijskog turizma, i u svakoj od njih ključnu ulogu u određivanju puta kojim će opatijski turizam krenuti imala je država, koja je slijedom povijesnih okolnosti bila u posjedu ovog jadranskog bisera: od Austro-Ugarske, preko Italije, do poslijeratnog razdoblja unutar Jugoslavije. Svaki od ovih vladara ostavio je vlastiti pečat u arhitekturi, duhu i povijesti stare dame, i potrudio sam se kroz niz komentara, povijesnih činjenica, konkretnih brojčanih pokazatelja, ali i nekoliko zanimljivih detalja oslikati što potpuniju sliku svakog od navedenih perioda. Posebno sam istaknuo ugled koji je Opatija uživala kao lječilišno središte. Opatija je i grad u kojem sjećanja na svaki detalj njezine prošlosti dišu novim životom sa svakim korakom koji bilo tko od nas kroči kroz njene povijesne ulice, ljupke parkove i šarmantnu mediteransku ljepotu.

PRILOZI

Slike

Slika 1. Villa Angiolina

Slika 2. Hotel Kvarner

Slika 3. Kupalište Slatina u Opatiji

Slika 4. Botanički vrt

Slika 5. Indeks broja turista u Opatiji 1935.-1939. u odnosu na 1912. godinu

Slika 6. Gigi Villoresi

Slika 6. Festival zabavnih melodija 1964.

Tablice

Tablica 1. Broj turista u Opatiji (1899.-1914.)

Tablica 2. Prosječno zadržavanje turista u Opatiji

Tablica 3. Turistički promet u Opatiji između dva svjetska rata

Tablica 4. Broj turista u Opatiji (1954.-1987.)

LITERATURA

1. Bakna, Rikard, *Povijesni razvoj turizma*, *Časopis Turizam*, 1, 2007., 133-135.
2. Blažević, Ivan, "Opatija – razvoj turizma i njegov utjecaj na transformaciju naselja", *Bilten*, 1996., 17-19.
3. Blažević, Ivan, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Otokar Keršovani, Opatija, 1987.
4. Buhin, Anita, „Opatijski festival i razvoj zabavne glazbe u Jugoslaviji (1958.-1962.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 2016., 139-159
5. Dmitrović, Saša, *Utrke na Kvarneru*, Sušačka revija, 60, 2001., 57-58.
6. Drenovac, Slobodan, *Opatija*, Otokar Keršovani, Opatija, 1984.
7. Grbac, Voljen, *Opatija: the pearl*, Rijeka, Adamić, 2013.
8. Ivanić, Neven, *Opatija Beč*, Adamić, Rijeka, 2016.
9. Kos Nalis, Mirjana, *Hrvatski muzej turizma u Opatiji*, Hrvatski muzej turizma u Opatiji, Opatija, 2007.
10. Kos, Mirjana, Pintur, Marin, Urban, B., Jan, *Prvi hoteli na Jadranu*, Hrvatski muzej turizma, Opatija, 2011.
11. Mandić, Oleg, Srdoč, Veljko, *Opatija*, Turistkomerc, Zagreb, 1975.
12. Muzur, Amir, *Opatija – Abbazia: Šetnja prostorom i vremenom*, Grafika Zambelli, Rijeka, 2000.
13. Muzur, Amir, *Povijest lječilišne regulative na primjeru Opatije i Lovrana u posljednjih stotinu i pedeset godina*, *Bilten*, 1987., 23-28.
14. Muzur, Amir, Zakošek, Boris, *Zlatni počeci hrvatskog turizma*, Prometej, Opatija, 2007.
15. Muzur, Amir, *Zlatna knjiga gostiju Opatije*, Turistička zajednica Opatije, Opatija, 2004.
16. Šimičić, Ivan, *Hrvatski turizam i procjene njegovih gospodarskih učinaka*, *Bilten*, 1987., 52-69.
17. Valušek, Berislav, *Povijest, kultura, umjetnost, prirodne ljepote i turizam*, Turistička naklada, Zagreb, 2001.
18. Vojak, Danijel, *Političko upravne prilike*, *Bilten*, Zagreb, 22-23.
19. Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, 2005.
20. Zorović, Dinko, *Opatija*, *Časopis Turizam*, Impressum, Zagreb, 2003., 25.

SAŽETAK

Ovaj rad opisuje početke turizma u Opatiji, uključivši također etape razvoja hrvatskog turizma i prilagodbu Opatije kao grada kroz sve te etape. U ovom radu, redom je izloženo koji su preduvjeti omogućili da se to dogodi, potom je kroz prizmu razvoja turizma u regiji dan širi povijesni i kulturološki kontekst, nakon čega je detaljno izložena povijest opatijskog turizma. Opatija je postala iz jednog malog ribarskog mjesta turističko odredište aristokrata što je automatski uključivalo razne grane gospodarstva, poticalo urbanizaciju, izmjenu kulture samog mjesta kao i stvaranje novog kulturnog identiteta. Opatija je kroz sav taj put uspjela postići turistički vrhunac i održati se na tom nivou. Tema je tako obuhvatila razvoj Opatije kroz razdoblje Austro-Ugarske Monarhije na što sam posebno obratio pažnju, na razdoblje Italije i zatim Jugoslavije. Za svako od ovih razdoblja, predloženi su relevantni statistički pokazatelji, koji su potom interpretirani s povijesnog, kulturološkog, sociološkog i ekonomskog aspekta. Dodatno, za svako su razdoblje dodatno izdvojena reprezentativna arhitektonska djela, društvena događanja i njihov utjecaj na Opatiju kakvu danas poznajemo. Sve navedeno poslužilo je kako bi se dobio neprekinut prikaz razvoja ovog dragulja mediteranskog turizma kroz nedavnu povijest, čime je objašnjeno kako je, unatoč mnogobrojnim preprekama koje je bilo potrebno savladati na tom putu, mjesto Opatije u hrvatskoj turističkoj ponudi osigurano i u doglednoj budućnosti.

Ključne riječi: Jadran, Opatija, turizam, povijest turizma

ABSTRACT

History of tourism in Opatija

This thesis describes the beginnings of Opatija's tourism, by describing developmental stages of Croatian tourism and adaptations of the city of Opatija throughout them. In this thesis, the prerequisites that enabled that are presented first, and then, through the prism of changes happening to tourism in the region, a wider historical and cultural context is given, and finally, detailed history of Opatija's own tourism is depicted. From a small fishing village, Opatija grew to become the center of tourism for local aristocracy, which automatically included economical growth, urbanization, changes in city's culture, and creation of its new cultural identity. Due in part to all of this, Opatija managed to reach the very top when it comes to tourism, and stayed there ever since. This paper encapsulates Opatija's development under Austro-Hungarian Monarchy (to which special emphasis was given), followed by periods under Italian and Yugoslavian rule. For each of these periods, relevant statistical data is presented, and then interpreted from historical, cultural, sociological and economical aspect. Additionally, for each individual period special attention is given to architectural achievements, social events, as well as their influence on Opatija we know today. Everything mentioned above served to depict an uninterrupted image of progress made by this jewel of Mediterranean tourism through recent history, and to explain how, despite all the obstacles it faced on the way, Opatija's place in Croatia's tourist offer remains secure in foreseeable future.

Keywords: Adriatic, Opatija, tourism, history of tourism